

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XXI

NeŐir Heyeti – Editorial Board

Halil İNALCIK – Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY – İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER – A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XXI

İstanbul - 2001

Sahibi: ENDERUN KİTABEVİ adına İsmail ÖZDOĞAN

Yazı İşleri Sorumlusu : Nejat GÖYÜNÇ

Basıldığı Yer :Kitap Matbaacılık (212) 5014636

Cilt : Fatih Mücellit (212) 5012823 - 6128671

**Adres :ENDERUN KİTABEVİ , Büyük Reşitpaşa Cad.Yümni İş Merkezi
No: 46 Beyazıt - İstanbul (212) 5286318 Fax: (212) 5286317**

KİTAPİYAT

Linda T. DARLİNG, *Revenue-Raising & Legitimacy, Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1660*, E.J. Brill, Leiden, 1996. (Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk, Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplama ve Mâli İdare 1560-1660), ss. 368.

Yakın dönemde tarih biliminin ilgilendiği konular siyasal ve dinsel alanlardan uzaklaşarak, toplumsal ve ekonomik olaylara doğru yönelmiş gözükmektedir. L. Darling'in eseri de, belirli dönem dahilinde Osmanlı iktisadî hayatının bir bölümünü yansıtan değişik bilgiler vermekte ve bir çeşit kurum tarihi çalışması özelliği taşımaktadır. Oluşturulan eser ile, Osmanlı İmparatorluğunun önemli kurumlarından birisi olan malî idarenin gelişimi, içinde bulunduğu çevre ile etkileşimine bağlı olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Bu tarzdaki bir tarih yazımı imparatorluğun malî idaresine ait düzenli ve sürekli bir arşivin varlığı sayesinde yapılabilmektedir. Zaman içerisindeki şartlara bağlı olarak, Osmanlı malî idaresinin çevre ile olan münasebetlerindeki değişimleri incelemekle, imparatorluğun iktisadî durumunun önemli bir bölümünü algılayabilme imkânı ortaya çıkarılmıştır.

İktisat tarihçisi, tarihsel verilerle uğraşmaya başladığı andan itibaren, incelediği dönemin, kurumun veya herhangi bir olayın; gelenek ve görenekler, toplumun duyguları ve değer yargıları ya da devlet otoritesi gibi iktisadî olmayan faktörler tarafından etkilendiğini kolayca görebilecektir. Bu faktörlere bağlı olarak, Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren sınırlarının genişlemesi ile birlikte mâliye teşkilâtında önemli gelişmelerin meydana geldiği, devletin gelir ve giderlerinde artışlar ve çeşitlilikler ortaya çıktığı görülebilmekte ve bu durum, konu ile ilgili çok sayıda kapsamlı araştırmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Osmanlı Devleti ile ilgili iktisadî meseleler üzerinde yapılan çalışmaların birçoğu, genellikle sınırlı bir bölge üzerindeki araştırma sonuçlarını sunmaktadır. Ancak belirli bir mekân üzerindeki detaylı çalışmalardan ziyâde, zaman içerisindeki değişimlerle beraber imparatorluk içerisinde bulunan birçok bölgenin karşılaştırmalı olarak toplu halde bir araştırma içine alınması da gerekmektedir.

L. Darling'in eseri, 1560-1660 yılları arasında Osmanlı malî idaresini daha iyi bir şekilde yeniden düşünebilmeyi amaçlayan ve mâli belgelere ilişkin referanslar ve detaylı çalışmalar sunan bir özelliktedir. Yazar, eserini hazırlarken konu ile ilgili hâlâ cevaplanmamış sorular üzerinde inceleme yaparak, yeni veriler ortaya koymayı amaçladığını ifade etmektedir.

Kaynakça açısından zengin olan eser, dokuz bölümden oluşmakta ve lügatçe kısmı ile sona ermektedir. İstanbul Başbakanlık Arşivinde bulunan Mâlîyeden Müdevver Tasnifi içerisindeki defterler, eserin ağırlıklı olarak ana kaynağını oluşturmaktadır. Bu defterler

OSMANLI ARAŞTIRMALARI, XXI (2001).

içerisinde cizye ve avâz-ı dîvâniye türündeki vergiler, iltizâm sistemi, tahrirler, malî hükümler ve muhasebeler ile ilgili olarak çok sayıda istatistiksel bilgiler bulunmaktadır. Darling'in çalışması, bu defterlerde mevcut olan bilgilerin imparatorluk toprakları ve halklarına ilişkin gerçeklerle olan bağlantısını bulmaya yöneliktir.

Yazar, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi üzerinde çalışmaya başladığında, bu devletin tarihinin yükseliş ve düşüş olarak iki bölümde incelendiği ile karşılaştığını giriş bölümünde belirttikten sonra şu cümleler ile konuya devam eder: "*Avrupa'nın hasta adamı olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğunun düşüşü meselesi, genel olarak iç ve dış nedenler ile ele alınmaya çalışılmıştır. Tımar sistemindeki bozulmalar, celâlî isyanları, ekonomik nedenler, nüfusun ve fiyatların artışı, askerî harcamalardaki artış, üretimin yetersizliği gibi nedenler, devletin güçten düşüşünün ana nedenleri olarak gösterilmiştir.*" Darling bu nedenler üzerindeki düşüncelerini, Jack A. Goldstone, Karen Barkey, Ariel Salzman ve Suraiya Faroqi gibi araştırmacı yazarların fikirleriyle birlikte ifade etmektedir.

Darling, Osmanlı imparatorluğunda iktisadî güç ile siyasî güç arasındaki ilişkinin iyi anlaşılabilmesinin, vergi tahsilatı süreciyle ilgili ayrıntılı çalışmalar yapılarak sağlanabileceğini ifade eder. Kitabı oluşturan bölümlerde ele alınan konular ve yazarın düşünceleri kısaca şu şekildedir:

Eserin ilk bölümünde Klasik Osmanlı Mâlîyesinin izahı yapılarak, imparatorluğun malî gelirleri ve parayla ilgili sistemler açıklanmış, vergilerin toplandığı malîye nezâreti, buna bağlı kalemler ve idarî organlar ele alınmıştır. Darling, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı sahası içerisinde toplumsal kargaşaların ortaya çıkışı ve tımar sisteminin hızlı bir şekilde bozulmaya başlaması ile birlikte, devletin daha önceki dönemlerde gerçekleştirmiş olduğu büyük tahrirlerin artık yapılamaz hale geldiğini ortaya koymaktadır. XVII. yüzyıldan itibaren devlete ait merkezî hazine, kendisine lazım olan acil nakit ihtiyacını karşılamak için, sahipsiz olan tımar gelirlerinin padişah haslarına katılarak iltizama verilmesi yöntemine başvurmuştur. Darling, iltizam usulünün uygulanmaya başlanmasından sonraki dönemlerde malîye bürokrasisinin rolünün; malî kayıtları tutmak, ihale yapmak, para tahsilini gerçekleştirmek ve ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözüme ulaştırmak gibi dolaylı işler olduğunu belirtmektedir.

Osmanlı Merkez Mâlîyesi adlı bölümde, erken dönem malîye birimlerinin teşkilâtlanması ve sonraki dönemlerde bu yapının yeniden düzenlenmesi incelenmiştir. Darling, Osmanlı malî işleri ile ilgilenen bürokratların, uyguladıkları işlemlerle ilgili bilimsel bir inceleme yazmadıklarını ifade etmektedir.

XVII. yüzyıl başlarından itibaren defterhânenin en önemli işi, avâz ve cizye vergilerinin toplanmasıdır. Bu dönemde Defterhâne-i Âmire'de cizye gelirlerinin kayıtlarını tutan *muhasebe-i cizye kalemi* adlı yeni bir kalemin ortaya çıkışı ve bu kaleme bağlı çalışan kâtiplerin sayısının zamanla artması, defterhânenin birçok bürosunun ortadan kalkarken belirtilen alanlarda faaliyetlerini yoğunlaştırdığını açıkça göstermektedir. Yazar, Osmanlı'nın klasik dönemi içerisinde yapılmış olan tahrirlerin sona ermesine rağmen, XVII. yüzyılda defterhânenin hala işlevini devam ettirdiğini ve yeni gelişmelere uyum sağlayarak dönemin

karmaşıklık gösteren çok yönlü mâlf işlemlerinde faaliyette bulunduğunu dile getirmektedir. Artık defterhâne, geleneksel sayım uygulamasını avâriz ve cizye tahrirleri ile devam ettirmektedir. Diğer bir bölümde cizye ve avâriz vergilerine ait tahrir kayıtları kullanılarak vergi toplama işlemleri detaylıca incelenmiş ve tahrir kayıtlarında bulunan rakamlar ile, ele alınan zaman dilimi içerisinde nüfus ve üretim rakamlarına ait bilgiler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kayıtlar gözden geçirilirken vergilendirmelerin miktarındaki ve niteliğindeki değişimler de incelemeye tâbi tutulmuştur. Ardından Osmanlı İmparatorluğu sahasında toplanmakta olan ziraî vergiler açıklanarak, bu vergilere kimlerin tâbi olduğu ortaya konmuş ve tarımsal vergi gelirlerinin nasıl belirlendiği incelenmiştir.

Kitap içerisinde, iktisadî gelirlerin son olarak toplandığı merkez ve mâlf kaynakları toplama ve aktarma yetkisine sahip insanların kimliği hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Darling, vergi toplama işini elinde bulunduranların kimler olduğunu ve bu işte askerî personelin durumunun ne seviyede bulunduğunu açıklarken, Osmanlı idaresinde devlet hizmetinde çalışan farklı guruplar arasında vergi toplama görevinin belirli aralıklarla paylaştırıldığına dikkat çekmektedir. Vergi toplama işlemlerinin ele alındığı bölümde, vergi gelirlerinin merkezî hazineye nasıl teslim edildiği ve hesaplandığı, merkezî seviyede bu gelirlerin nasıl toplandığı ve sicillerde görevli olan memurların istihdâmı ile ilgili bilgiler sunulmaktadır.

Vergilerin belirlenmesi, halka paylaştırılması ve toplanması konusunda yeterli açıklamalardan sonra, eserin bir başka bölümünde vergi ödeyenlerin şikâyetleri, vergilerin toplanması esnasında çıkan karışıklıklar, devlet memurlarının tutumları ve itirazlar sonucunda ödenecek meblağlardaki değişimler hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler sayesinde, Osmanlı toplumsal hayatına ilişkin önemli referanslar ortaya koyulmuştur. Şikâyet dilekçeleri üzerinde yapılan incelemelerde, vergilerin toplanması ve ulaştırılması sürecindeki usulsüzlükler, gelirlerin zimmete geçirilmesi ile ilgili yolsuzluklar açıkça gözükmektedir. Bu tip usulsüzlüklerin oranında zaman içinde değişikliklerin olup olmadığı hususu, incelenmeye çalışılan bir başka konudur. Darling, bitmek tükenmek bilmeyen vergiler ve bu vergilerin toplanması sırasında ortaya çıkan karışıklıklar nedeniyle, İmparatorluğun her yerinden yüzlerce hatta binlerce dilekçenin merkeze gönderildiğini ve bu belgelerin Osmanlı arşivlerine yıldan yıla kaydedildiğini anlatmaktadır. Dilekçeler ve konu ile ilgili kayıtlar, sosyal hayatı yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir.

Kitap içerisinde oluşturulan tablolarda; 1555-1655 yılları arası Osmanlı İmparatorluğunda fiyat enflasyonu, maaşlı kâtiplerin toplam sayısı, XVI. Yüzyıl ortasında mâlfyenin yapısı ve oluşturulan kalemler, mâlfîye kalemlerindeki kâtiplerin sayısı, 1560-1660 yılları arasında Osmanlı topraklarına bağlı değişik yerlerdeki cizye değerleri, 1500-1660 arası dönemde Osmanlı toprakları içerisinde değişik yerlerdeki avâriz değerleri ve 1640 yılı civarında değişik bölgelerde tarh edilen avâriz değerleri ile ilgili istatistiksel bilgiler gösterilmektedir.

Darling, ortaya koyduğu eserin; Osmanlı tarihinin kendine özgü bir takım problemlerini yansıtmak amacıyla diğer arşiv belgeleri ile birlikte mâlfîye kayıtlarını kullanan araştırmacılar için ilk adımı oluşturacağını ümit etmektedir.

Cafer ÇİFTÇİ